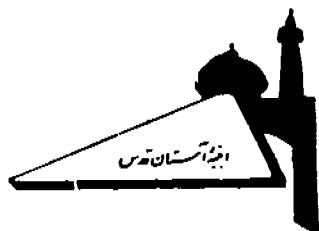

تحقیقات تاریخی خراسان

ترجمه حاج سید غلامرضا سعیدی

گنبد مطهر

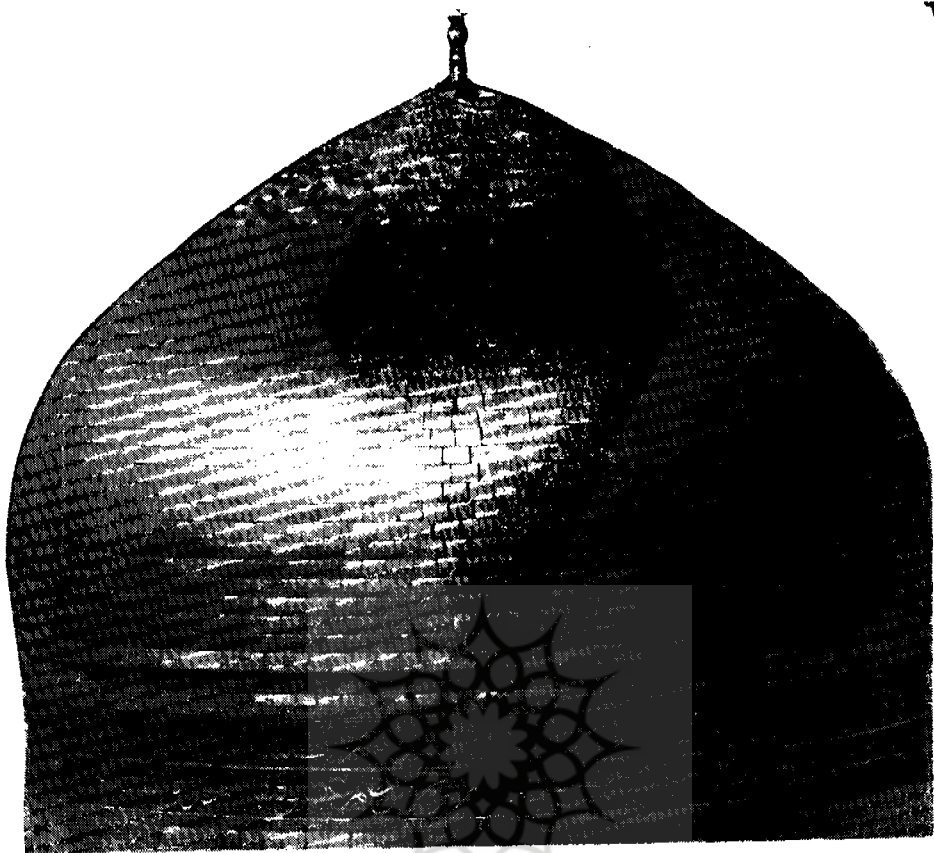
گنبد حرم که مانند سایر ابنیه از آجرهای زرد رنگ ایرانی ساخته شده مستور از الواح مسی است که صفحات نازک طلا روی آنرا پوشیده است برگرد گنبد. دو کتیبه وجود دارد که مهمترین آن‌ها در دوسطر با حروف طلائی روی زمینه آبی نگاشته شده است. این حروف بقدری درشت و روشن نقش شده که هر زوار با سوادی در صحن کهنه میتواند آنرا بخواند و درک کند که شاه عباس چقدر با اخلاص و تقوی این عمل را انجام داده است (۱).

در قسمت پائین چهار ترنج دیده میشود که کتیبه‌ها در داخل آن نگاشته شده و هر یک با دیگری تماس دارد.

سه ترنج مملو از آیات قرآنی است، و ترنج چهارم نشان میدهد که چگونه شاه سلیمان که خودش را احیاء کننده آثار کهن پدراش میدانند گنبد را بعد از زلزله‌ای که بسال ۱۰۸۶ هجری روی داده تعمیر کرده است (۲). از ذکر این کتیبه خودداری میکنیم.

۱ - مشخصات و ابعاد گنبد مطهر بدینقرار است: ارتفاع از کف حرم تا زیر سقف مقرر ۱۸۸۰ متر، ارتفاع از کف حرم تا بالای گنبد (فوق گنبد طلا) ۳۱۲۰ متر، دور گنبد سطح خارجی ۴۲۱۰ متر ارتفاع از اول طلاکاری تا تیزه گنبد ۱۶۴۰ متر، ارتفاع سر طوق گنبد ۳۵۰ متر، ارتفاع اول طلاکاری تا زیر بازوبندی ۴۷۹ متر خشتهای طلائی گنبد دارای نقوش و خطوطی ممتاز میباشد. (نامه آستان قدس)

۲ - از مجموع تواریخ استفاده میشود که گنبد رضوی قبلا بکاشیهای نفیس مزین بوده در سال ۹۳۲ هجری قمری شاه طهماسب بن شاه اسماعیل صفوی بدون اینکه دراصل بنا تغییر بیابد کاشیهای گنبد را برچیده و آنرا با خشتهای طلا بیاراست اما طولی نکشید که در فتنه ازبک ضمن تاراجی که عبدالمومن خان از سفیس آستانه بعمل آورد خشتهای طلائی گنبد و گلسته را فروریخته و طلائی آنرا بمصرف رسانید تا در سال ۱۰۱۰ که شاه عباس کبیر پیاده از اصفهان بمشهد آمد آنها را ترمیم و تجدید نمود (کتاب بدر فروزان).

کتیبه بزرگ شاه عباس بدینقرار است :

بسم الله الرحمن الرحيم من عظام توفیقات الله سبحانه ان وفق السلطان الاعظم موسى
ملوك العرب والعجم صاحب النسب الطاهر النبوی والحسب الباهر العلوی تراب اقدام خدام
هذه الروضة المنورة الملكوتية مروج آثار اجداده المعصومين السلطان بن السلطان ابوالمظفر
شاه عباس الحسيني الموسوي الصفوي بهادرخان فاستعد بالمجيب ماشيا على قدميه من دار السلطنة
اصفهان الى زيارة هذا الحرم الاشرف. وقد تشرف بزينة هذه البقعة من خالص ماله في سنة الف عشر
و تم في سنة الف وست عشر .

عمل كمال الدين محمود نازل يزدي في هزار و پانزده كته عليرضا عباسي .

دارالسياده

زائر در صحن كهنه از اطلاقي عبور ميكند كه كشفهايش را در آنجا امانت ميگذارد ، و

تالار مجلل دارالسیاده که هزاران زائر را در برمیگیرد

سپس از پشت ایوان طلا بسقاخانه دومی (۱) میرسد که روبروی مجلل ترین سالنی بنام «دارالسیاده» واقع شده است .

طول دارالسیاده یکصد و هفت فوت است ولی چون سالن اصلی متشکل از یک گنبد مرکزی است که بدو گنبد کوچک تکیه دارد، لهذا عرض آن در نقاط مختلف تغییر میکند (۲) .

۱ - این سقاخانه اکنون موجود نیست و سنگاب نفیس و باستانی آن در تالار موزه آستان قدس گذاشته شده است (نامه آستان قدس).

۲ - طول دارالسیاده از شمال بجنوب ۳۲٫۸۶ متر و عرض آن در قسمت وسط ۱۹٫۳۰ متر و در دو قسمت شمالی و جنوبی هر یک ۷٫۷۶ متر و ارتفاع از کف تازیر طاق سرسرا ۲۰٫۸۷ متر است (نامه آستان قدس) .

این بنا که در زمان تیموریان ساخته شده بر اثر زلزله روبانهدام میرفت لذا اداره ساختمان آستان قدس تصمیم گرفت یک تعمیر اساسی در این بنا بعمل آورد تا در زمان نیابت تولیت آقای محمود بدر این تصمیم عملی و شروع بکار گردید. گنبد قدیم را برچیده و تاجانیکه بنای اصلی دچار شکستگی شده بود مجدداً با آجر سبز محکم و بتون مسلح ساخته شد.

* تزیینات دارالسیاده *

این بنا از حیث تزیینات جامع فنون یدی است که در بناهای باستانی انجام شده و هر کدام از آنها ذیلاً شرح داده میشود :

دیوار های این بنای عظیم بامر همسر بلند همت شاهرخ (گوهر شاد خاتون) با قطعات مرمر سفید در حدود دو فوت از سطح زمین بالا رفته است. بیکرشته آجرهای کاشی زیبا روی

→ بقیه پاورقی

۱ - مقرنس کاری و رسمی بندی

مقرنس سازی یکی از صنایع ظریفه ویژه ایرانیان است که با قریحه هنرمندی و ذوق سرشاری که داشته‌اند ابداع آنرا نموده و به عالم هنر عرضه داشته‌اند و طرز ساختن آن بطوری دشوار و محیر العقول است که تاکنون معماران و هنرمندان سایر ملل نتوانسته‌اند از آن تقلید کنند.

موضعی را که میخواهند مقرنس پارسی بسازند ابتدا عرض و طول آنرا تعیین و در زمین مسطحی قواعد و نقشه سطحی آنرا که بطور افقی قرار گرفته رسم مینمایند پس ارتفاع آنرا بطور مساوی تقسیم مینمایند، و باصطلاح چند تخته تشکیل میدهند و هر تخته روی همان قسمتهای متساوی بطور عمودی بالا رفته در هر طبقه که بالا میروند دایره‌ها کوچکتر میشود و از تعداد طاسه‌ها و شمشه‌ها کم میشود تا اینکه همه آنها منتهی میشود بیک شمشه بزرگ که آنرا عرفچین میگویند در واقع عرفچین بمنزله خورشید و سایر طاسه‌ها و شمشه‌ها بمنزله اشعه آنست که بر گرد آن دور میزنند.

سقف دارالسیاده بسمه قسمت تقسیم شده که در میان هر کدام دایره بزرگی ترسیم شده دایره وسط نه کاسه و دودایره طرفین هر کدام هفت کاسه میباشد و با اسلوب خاصی رسمی و مقرنس در اطراف آن بسته شده و روی هر تخته بنای با عظمتی را تشکیل داده است.

۲ - آئینه کاری

قسمت اعظم آئینه کاریهای دارالسیاده با

آئینه ساده ساخته شده که اشکال مختلف هنرمندی در آن ترسیم شده و آنرا باصطلاح این فن گره میگویند. قسمت دیگر آئینه کاری رنگارنگ است که طرح آن با قسم اول بکلی متفاوت است و در آن اسلیمی و خطائی و ترنج بندی و خط و کتیبه بکار برده شده است.

در سمت شرقی دارالسیاده که محل ورود به دارالحفاظ است صفه‌ایست که بر بدنه آن آئینه‌های نقاشی شده و بطور رنگین بکار رفته و در بالای در ورودی ترنجی است که در آن بخط ثلث نوشته شده السلطان ابوالحسن علی بن موسی الرضا (ع) و در زیر آن کتیبه‌ایست متضمن

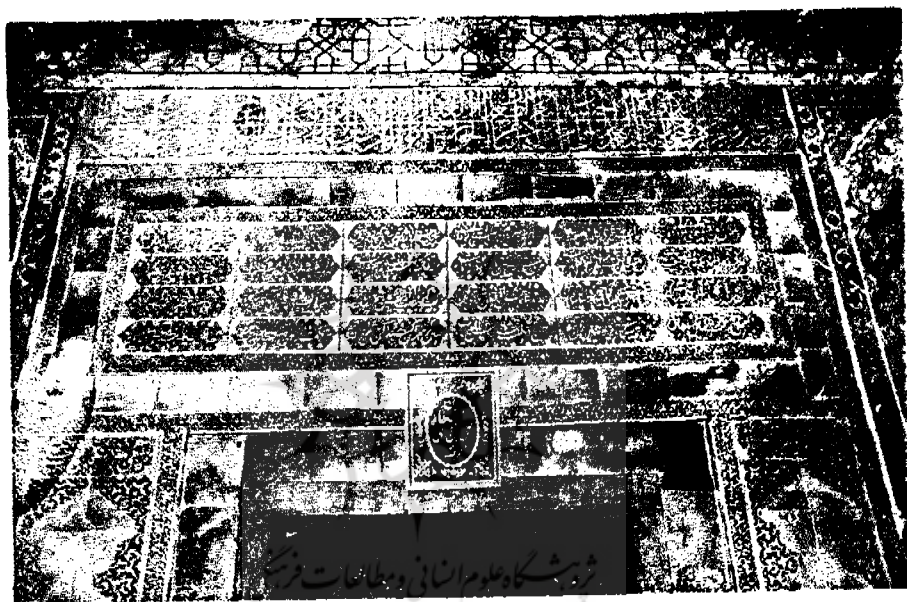

ایوانهای مجلل آئینه کاری دارالسیاده

این دیوار بکار رفته و در قسمت نهائی دیوار کتیبه هائی بخط نستعلیق نگاشته شده است. بالای این تزئینات گچ کاری شده و قطعاتی از آئینه و شیشه روی آن کار گذاشته شده است. این نوع

→ بقیه پاورقی

این حدیث: کلمة لا اله الا الله حصنی فمن دخل حصنی امن من عذابی و در دو طرف در و قاب بزرگ در آن طرح اسلیمی تودار و لچک ترنج ساخته شده و در قسمت شمالی و جنوبی این صحنه نیز دو قاب بزرگتر ترتیب داده شده که متن آن

ایوان شرقی دارالسیاده که با لوح طلا تزئین یافته است

با طرح اسلیمی تودار بسیار جالبی تشکیل یافته و در وسط دایره بزرگی است که در طرف شمالی نوشته شده :
 قال الله تبارک و تعالی قل لا اسئلكم علیه اجرا الا المودة فی القربی و سمت جنوبی نیز در دایره قال الله تبارک
 و تعالی انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیرا مکتوب است .
 در برابر این صحنه (سمت غربی دارالسیاده) صحنه ایست بسیار مجلل که در آنهم از آئینه خطوط و نقوش و
 کتیبه هائی ساخته اند . آئینه کاری دارالسیاده در زمان نیابت تولیت جناب آقای دکتر سید فخرالدین شادمان
 هروع شد و صحنه بزرگ وسط با تمام رسید و قسمت دیگر که صحنه شمالی است در زمان نیابت تولیت جناب آقای
 محمد مهران انجام یافت و صحنه جنوبی در زمان نیابت تولیت تیمسار سبهد امیر عزیزی انجام گرفته و با آئینه -
 کاری دارالسیاده بکلی خاتمه داده شده است .

ترتیبات بی‌اندازه مورد پسند ایرانیها است ولی با سلیقه اروپائیها تطبیق نمیکند در طرف چپ یادرقسمت شمال شرقی متصل باین سالن پنجره‌ای است از نقره که از شبکات آن شخص زائر میتواند مزار امام‌رضا (ع) را تماشا کند. از اینجا بفاصله کمی زائر بطرف چپ میرود و داخل دارالحفاظ که متصل بآنست میشود.

→ بقیه پاورقی ←

۳ - منبت کاری و حجاری .

کتیبه بزرگی که متضمن اشعاری جالب است در بنای دارالسیاده با خطی زیبا بر روی سنگ نقش شده است این کتیبه از سمت چپ در ورودی شمالی رواق شروع شده و در سمت راست همان درخاتمه می‌یابد و گرد رواق دور می‌زند اشعار از مرحوم ملك الشعراء صبوری است که بخط نستعلیق بسیار زیبا نوشته شده و خیلی دقیق حجاری نموده‌اند و نیز در دو طرف شرقی و غربی دارالسیاده در دو صفه که شرح آن گذشت کتیبه‌های سنگی وجود دارد که آنها هم در نهایت ظرافت حجاری شده است .

۴ - معرق کاری

دورتا دور این رواق را از ارمهائی از کاشی معرق احاطه نموده است، و در آن اشکال و نقوش مدس و مثک بطرز خاصی ترسیم شده و از ترکیب آنها ستاره‌های تودرتویی تشکیل یافته‌است .

۵ - حکاکی و منبت کاری روی فلزات

درهای نقره دارالسیاده حاکی از هنر زیبا و پرارزش ایرانیان میباشد ، استادان این فن روی این درها شاهکارهای زیبائی بوجود آورده‌اند که بواقع آن قلمکاری‌های شگرف و ظریف بینندگان را بشگفتی درآورده است ، نقوش درها از اصیلترین طرحها تهیه و خطوط ثلث و نستعلیق آن بطرز بسیار جالب حک شده‌است .

۶ - منبت کاری و کنده کاری

بر روی چوب

این صنعت نیز از صنایع یدی محسوب است و در دارالسیاده يك نمونه از شاهکارهای این فن بصورت دري

نقیس قرار دارد این درکه در شمال دارالسیاده واقع است معروف بدر امینه اقمس میباشد که سازنده آن هنر و ذوق خود را بمنتهای کمال رسانیده و ریزه‌کاری و ظرافت مافوق تصور در آن بکار برده‌است. چون بر اثر لمس زائرین، بعضی از نقوش در سائیده و محوشده بود جهت تعمیر برداشته شد که پس از تعمیر بجای خود گذاشته خواهد شد.

